

בפרשת השבוע כותבת התורה את הקללות והברכות שנאמרו בהר גריזים ובהר עיבל, ומסיימת (כז, כו) ב'ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת'. נחלקו רש"י ורמב"ן, מה 'ארור' זה בא להוסיף:

א. **רש"י** (ד"ה אשר) פירש, שהכוונה לקלל כל מי שיעבור על אחד מאיסורי התורה. ב. **הרמב"ן** (שם) חלק וסבר, שהכוונה לקלל מי שלא יקיים מצווה מפני שהוא אינו מאמין בנכונותה, או משום שלא מאמין שיקבל שכר ועונש על המצווה. אבל מי שאינו מקיים אחת מהמצוות בגלל עצלותו או תאוותו - אינו נכלל בארור. ובלשונו:

"ולפי דעתי, כי הקבלה הזאת, שיודה במצות בליבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן ייענש, ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור. אבל אם עבר על אחת מהן, כגון שאכל החזיר והשקץ לתאוותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה, איננו בחרם הזה."

בעקבות התורה המצווה בפרשתנו על כיבוד הורים, נעסוק השבוע בשאלה האם יש לכבד הורים רשעים. כפי שנראה, כדי לענות על שאלה זו, יש לפתוח ראשית בדיון הפוסקים מתי חובה לכבד הורים, מתי רשות ומתי אסור. כמו כן לסיום נעסוק בשאלה, האם לאחר מות הורים רשעים מותר לבזותם.

מתי יש לכבד

האם צריך לכבד הורים רשעים? על מנת לענות על שאלה זו, ראשית יש לפתוח בשאלה מתי חלה החובה לכבד. הגמרא במסכת קידושין (לב ע"א) מכלילה במצוות כיבוד הורים שני חלקים; כבוד ומורא. ב"כבוד" הכוונה לפעולות חיוביות כגון קימה לכבודם, מאכילם ומשקם וכדומה. "מורא" לעומת זאת, כולל הימנעות מפעולות מבזות כגון לסתור דבריהם, לשבת במקומם וכדומה.

אמנם, כפי שראינו בעבר (וישב שנה ג'), כאשר ההורים מבקשים לעשות מעשה העומד בניגוד לציווי התורה או חכמים, אין לכבדם, שהרי גם הם חייבים בכבוד הקב"ה כדברי הגמרא ביבמות (ו ע"א). משום כך לדוגמא פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רמ, טז), שאם אב מצווה את בנו לא לאהוב יהודי ללא סיבה - אין לציית לו. כמו כן, ישנם מקרי ביניים בהם אין חובה על הבן לכבדם, אך מותר לו:

מקרה ראשון - הוצאת כסף: ישנם מצבים בהם ההורים מזדקנים וזקוקים לטיפול שעולה כסף רב. הגמרא במסכת קידושין (לב ע"א) מביאה מחלוקת בין רב יהודה לרב נתן, האם במקרה מעין זה הבן צריך להוציא את כסף הטיפול מכספי ההורים, כיוון שאחרי הכל מדובר בטיפול שלהם, או שמדין כיבוד הורים הבן חייב להוציא מכספו.

להלכה פסקו הראשונים כדעת רב נתן הסובר, שכיבוד הורים צריך להיעשות מכספי האב ולא מכספי הבן, וכן נקט **השולחן ערוך** (רמ, ה) - ומכל מקום מותר לבן מדין כיבוד הורים לשלם מכספו את עלויות הטיפול. במקרה שאין לאב כסף בית דין כופה את הבן מצד הלכות צדקה לשלם על הטיפול. ובלשון **התוספות** (ד"ה אורו):

"משמע שכך הלכה, וכן פסק בשאלות דרב אחאי בפרשת וישמע (סוף סימן נז) ופסק היכא דלית ליה לאב ואית ליה לבן חייב הבן לזון אביו, וכן פסק ר"י ורבינו חננאל, דאם אין לאב ממון והבן יש לו דצריך הבן לפרנסו משלו דלא יהא אלא אחר כדאמר בנערה שנתפתתה (כתובות דף מט ע"ב) דרב אכפיה לההוא גברא ואפיק מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה".¹

מקרה שני - שידוכים: מקרה מצוי נוסף בו נחלקו הפוסקים הוא, האם ישנה חובה להקשיב לרצון ההורים כשבקשת ההורים לכבדם אינה נוגעת להם ישירות, אלא משפיעה בעיקר על חיי בנם. לדוגמא שתי דוגמאות שכיחות, כשההורים מתנגדים לשידוך שילדיהם בחרו, או שמעוניינים שילמדו מקצוע אחר ממה שבחרו.

א. **המהרי"ק** (ס' יסו) הוכיח מהדוגמאות שהגמרא מביאה (מכבדו, מלבישו, רוחצו), שהחוב על הבן לכבד את הוריו, נוהג רק במקרה בו הכבוד נוגע ישירות לגופם. משום כך מותר לבן להתחתן עם האשה שהוא מעונין, ובניגוד לרצונם. עוד כתב, שמכיון שישנה מצווה להתחתן, הרי זה נחשב כאילו הם מונעים ממנו מצווה, וכפי שראינו לעיל אין להקשיב להם במקרה זה, וכן פסק **הרמ"א**.

עוד הוסיפו **הציץ אליעזר** (יג, עח) ו**הרב עובדיה** (יביע אומר יו"ד ח, כב), שלמרות שאשה אינה חייבת מהתורה במצוות פרו ורבו, ולכן לכאורה במקרה מעין זה היא תהיה חייבת להקשיב להוריה, אין הדבר כך. ראשית משום שכבוד זה אינו נוגע לגופם, ושנית שלדעת פוסקים רבים מצווה על אשה להינשא, וממילא אין ההורים יכולים למנוע מילדיהם לקיים מצווה, ובלשון הרב עובדיה:

"מסקנא דדינא שדברי הרב תורה לשמה, שצריכה הבת לשמוע לאביה המצווה עליה שלא תינשא, אינם נכונים לדינא, ואדרבה ראוי לתת עצה לבת שלא תשמע לאביה, אלא תבקש לה מנחם אשר ייטב לה, וכן אם הבת רוצה להינשא לבחור הגון שהיא חפצה בו, והאב מצוה עליה שלא תנשא אליו, אינה צריכה לשמוע לו, ואין בזה משום מצות כיבוד אב ואם."

ב. דעה חולקת באחרונים, מובאת בדברי **רבי עקיבא איגר** (קמא, נח) שסבר שגם מעשה כיבוד שאינו ישיר, כלול בחובה לכבד את ההורים. דעה שונה אך לענייננו בעלת אותו עקרון מופיעה בדברי **הנצי"ב** (משיב דבר ב, ג), שאמנם אין חובה לכבדם במקרים בו אין הכבוד נוגע אליהם ישירות, אבל במקרה בו ייגרם להם צער – ישנה חובה להקשיב להם.

האם בעקבות כך יש להקשיב להורים בבחירת בן או בת זוג? נראה שלא, והסיבה לכך שכפי שכותבת הגמרא בקידושין וגם פשוט בסברא, אסור לאדם להתחתן עד שיראה עם מי הוא מתחתן שמא תתגנה בעיניו, לכן ההקשבה להורים ונישואין למישהי שלא מעוניינים בה נוגדת את ציווי התורה, ולכולי עלמא אין להקשיב (והנציב לא כתב כך וסבר שהמצווה דוחה רק את כבוד ההורים, ולא ביזיונם).

¹ מהירושלמי (פאה א, א) משמע, שבמקרה בו אין להורים כסף לשלם על טיפוליהם, החובה לפרנסם הוא מדין חובת כיבוד הורים, וכן נקט להלכה **הסמ"ק** (עשה, ג). משום כך לשיטתו הבן חייב לחזר על הפתחים בשביל להשיג כסף להוריו. שאר הראשונים חלקו ופירשו שכוונת הירושלמי לומר, שמכיון שהבן חייב לתת את כספו להורים בתורת צדקה, ממילא יצטרך לחזר על הפתחים בשביל עצמו, אך לא בשבילם.

הורים רשעים

נחלקו הראשונים, האם צריך לכבד הורים רשעים בדברים שאינם סותרים את התורה, ונוגעים לכבודם באופן ישיר. מחלוקת זו התלויה ביישוב הסתירה בין הגמרא במסכת סנהדרין (פה ע"א), ממנה משמע שכן אינו יכול להלקות אביו הרשע החייב מלקות, לבין הגמרא ביבמות (כב ע"א), שכן ממזר חייב כאשר הכה את אביו, רק במקרה בו חזר הבן בתשובה:

א. **הסמ"ג** (עשין קיב) **והטור** (יו"ד רמ) כתבו, שבמקרה בו ההורים רשעים, אין חובה לכבדם, ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת בבא מציעא (סב ע"א). הגמרא כותבת, שבמקרה בו יורשים יודעים שהפרה שהוריש להם אביהם היא תוצר של הלוואה בריבית, אין חובה להחזיר את הפרה, כדעת רבי יוחנן שאין חובה להחזיר ריבית.

ממשיכה הגמרא וכותבת, שלמרות שהם לא חייבים להחזיר בגלל הריבית שלקח אביהם, מכל מקום משום כבוד אביהם (שלא יישאר עליו שם של מלווה בריבית), חייבים היורשים להחזיר. ומקשה הגמרא, וכי הם חייבים לכבדו? והרי הוא רשע שלקח ריבית! ומתוצאת, שמדובר שחזר בתשובה לפני מותו - מוכח שאין לכבד אב רשע. ובלשון הסמ"ג:

"אמרין בפרק איזהו נשך הניח להם אביהם, פרה וטלית משל רבית וכל דבר המסויים חייבין להחזיר מפני כבוד אביהם, ומקשה והני מחייבי בכבוד אביהן איקרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך ומתרץ כשעשה תשובה ולא הספיק לשלם עד שמת, משמע מכאן שעד שלא עשה תשובה פטור ממוראו ומכבודו מאחר שעובר במזיד והוכיחו אותו."

ב. **הרמב"ם** (ממרים ו, יא) חלוק וסבור, שחובה לכבד גם הורים רשעים. ראייה לדבריו הביא **הב"ח** (שם, יג) מהמדרש (בראשית רבה ט, ז), שהסיבה שהקדימו הפסוקים את מיתת תרח ליציאת אברהם מחרן (למרות ססדר האירועים הפוך), שלא יאמרו שאברהם הניח אביו הזקן לבד. והרי תרח היה רשע עובד אלילים, ולכאורה מה הבעיה להשאירו לבד? אלא מוכח שגם אב רשע חובה לכבד².

כיצד יישב את ראיית הטור מהגמרא בבבא מציעא, שאין חובה להחזיר את הפרה מחמת כבוד האב כאשר הוא רשע? **הבית יוסף** (יו"ד שם) כתב לתרץ, שכפי שראינו לעיל, הבנים אינם חייבים לכבד את אביהם בממונם, לכן כאשר האב הוריש לבניו את הפרה אין חובה להחזירה שהרי שלהם היא, בין אם האב רשע בין לאו.

רק במקרה בו האב חזר בתשובה לפני מותו, מסתמא כוונתו הייתה להחזיר את הפרה, ולכן למרות שבפועל הבנים ירשו אותה וטכנית היא שייכת להם, בכל זאת הם חייבים להחזיר אותה מחמת כבודו. נמצא, שהחילוק בין אב רשע לצדיק אינו תלוי בשאלה האם צריך לכבדו, אלא בשאלה האם כוונתו הייתה לשוב בתשובה ולהחזיר את הפרה לפני מותו, או להוריש אותה לבניו.

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (יו"ד רמ, יח). א. **השולחן ערוך** פסק כדעת הרמב"ם, שחובה על בן לכבד את אביו ואימו גם אם הם רשעים, וכן נקט **הב"ח** (שם). ב. **הרמ"א** לעומת זאת צעד בעקבות הטור, שאין חובה לכבד אבא רשע. עם זאת, כפי שהעירו **הפרישה** (שם, נו) **והש"ך** (שם, כ) גם לשיטתו אסור לבזות את אביו ולצערו, ורק לכבדו אין צורך.

כמו כן יש להוסיף בהקשר להורים חילונים, שהם אינם נכנסים בגדר רשעים למרות שאינם מקיימים את המצוות במודע, שכן בזמן הזה הם נחשבים כתינוקות שנשבו. וכיוון שהסיבה שאין לכבד הורים רשעים היא בגלל מרדם בקב"ה, ואותם חילונים אינם מורדים ומתנהגים על פי דרכי המוסר, ממילא חובה לכבדם לכל הדעות (ועיין עוד בדף לפרשת ויקרא שנה א').

כיבוד לאחר מיתתו

למרות שכאמור לדעת השולחן ערוך יש לכבד הורים רשעים, ולדעת הרמ"א אין לבזותם, יש שסברו שלאחר מיתתם הדין שונה. הגמרא במסכת פסחים (נז ע"א) כותבת שחזקיהו המלך עשה שלושה דברים שרוח חכמים הייתה נוחה עימם, ואחד מהם שגרר עצמות אביו הרשע אחז לאחר מיתתו. כיצד עשה כך? והרי אסור לבזות הורים ואפילו לאחר מיתתם!

א. **אור החיים הקדוש** (ויקרא יט, ג) כתב, שדיון הפוסקים שראינו לעיל מתי מותר לכבד אב רשע, מתייחס רק למקרה בו אותו אב חטא פעמים רבות מחמת תאוות וכדומה. לעומת זאת, מי שפרק כל עול, רשע גמור ומומר - אין חובה לכבדו, וכן פסק **ערוך השולחן** (רמ, לט). על בסיס דבריו ניתן לתרץ כיצד ביזה חזקיהו את אביו, שהיה רשע גמור. ובלשון אור החיים:

"העליתי בחיבורי ביישוב דברי רמב"ם עם מה שכתב שחייב לכבדם, כי לא כתב כן אלא במי שעבר קצת עבירות לתיאבון באקראי, וכאן מדבר במי שהחזק ברשע גמור, ולזה דקדק בלשונו רשעים גמורים ולא הספיק לומר רשעים. וסובר אני שרשעים גמורים הם עוברים על כל העבירות הבאות לידם אלו אינו חייב על הבן לירא מהם ולכבדם."

ב. **החיד"א** (מדבר קדמות כ, ד) חלק וסבר שאסור לבזות גם הורים רשעים, ומשום כך צעד בכיוון שונה וכתב, שלמרות שכאשר האב בחיים אסור לצערו על מנת שיתכפרו עוונותיו, לאחר מיתתו מותר ואף יש בכך מצווה. משום כך מצד אחד נענשה רחל על שגנבה את התרפים מאביה, למרות שרצונה היה להפרישו מעבודה זרה. ומצד שני, עשה חזקיהו מצווה בכך שגרר עצמות אביו לכפרתו.

ג. **היערות דבש** (דרוש יח, עמ' תתקנו) העלה אפשרות נוספת והסביר שהסיבה שיש לכבד אב רשע היא מחמת מראית עין, שמא הוא לא רשע ורק נראה ככזה, או לחלופין שמא יחזור בתשובה. אולם לאחר מיתתו שכבר אין אפשרות לשוב בתשובה, או ברשע גמור כמו אחז שאין ספק לגבי רשעתו - מותר לבזותו.

שבת שלום! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...

² עם זאת יש להעיר על הב"ח, שמדברי המדרש ניתן גם להוכיח בדיוק הפוך. שהרי למרות שהפסוקים כתבו שתרח מת לפני יציאת אברהם שלא ישמע שאברהם הזניח את אביו, בפועל הרי אברהם יצא לפני - ומוכח שהוא לא חשש להשאיר את אביו לבד מפני שהיה רשע (ולמרות שניתן לדחות ולומר שאברהם היה מוכרח ללכת מפני ציווי ה' הגובר על כיבוד הורים, יש בכך דוחק (ועיין ברכי יוסף יו"ד רמא, ד).

³מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com